

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Öğretim Üyesi Bülent Atalay ile Cumhuriyet Üzerine Söyleşi

1. Sayın Hocam Cumhuriyet nedir? Cumhuriyet rejimini nasıl değerlendirmek gerekir? Türkiye Cumhuriyeti'nin dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel bir keresinde gazetecilerin "Cumhuriyet nedir?" sorununa " Cumhuriyet benim" diye cevap vermiştir. Bu cevabı nasıl anlamak gerekir?

Sözlerime Cumhuriyetimizin 100. Yılı münasebetiyle gerçekleştirdiğimiz bu mülakatla okuyucularınızla beni buluşturduğunuz için teşekkür ederek başlamak istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti'nin bânisi cumhuriyeti, "*Cumhuriyet fazilettir*" ifadesiyle tanımlamıştır. Fazilet de hatanın dahi altına gönül rahatlığı ile imza atabilmektir. Bu da Cumhuriyet'in, emniyet ve hürriyet demek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu hususu Türkiye Cumhuriyeti ve Türk milleti açısından ele aldığımızda; "*hâkimiyet-i millîye/millî hâkimiyet, istiklâl-i tamme/tam istiklâl, uhuvvet/kardeşlik, müsavat/eşitlik*" kavramlarıyla "*rengârenk ve renk ahenk*" bir ebru hâline evrilerek, devrilen bir imparatorluktan millî bir devlete dönüşme sürecinin somutlaşmış hâli olarak karşımıza çıkar. Merhum Demirel'in "*Cumhuriyet benim*" sözlerini "*haber kutsal, yorum hürdür*" diyerek değerlendirmek mümkündür. Bu sözler mâzide hayaldî. Lakin merhum Demirel'in, mezkûr sözleri zikrettiği dönemde ve bilhassa bugün hakikat olduğu tamamen münakaşaya kapalı ve aşikârdır. Zira Türkün, İmparatorluğumuz döneminde Osmanlı toplumunun "*millet-i hâkimesinin/hâkim milletinin*" asıl ve asil unsuru olduğu hâlde "*etrâk-ı bi-idrak/düşüncesiz Türkler*" ve "*al turpu vur Türk'e, yazık olur bu turpa*" sözlerine muhatap olmaktan ziyade öznesi olduğu zamanlardan, günümüze uzanan sürecin serencamı malum ve muhakkaktır. Milletten dillendirdiği gibi bu toprağın bağrından çıkan "*Çoban Sülü'den*", aynı topraktan kopmadan varılan menzilin sonunda "*Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel*" vücut buluştur. "*Çoban Sülü*", imparatorluğumuz döneminde yaşasaydı, "*Muhteşem Sultan Süleyman*" olabilir miydi? Sorusunun cevabı gayet açık. Hanedandan olmadığı için imkânsızdı. Evet, Merhum Demirel'in "*Cumhuriyet benim*" derken meramını ifade için vermek isteği mesaj muhakkak ki belirtmeye çalıştığımız husustur. Bütün bunlara ilaveten Cumhuriyet=gayret, ehliyet, liyakat, adalet, vs. bütün olumlu kavramları ihtiva etmekle birlikte mâzi, hâl ve istikbâl demektir. Hülâsa Cumhuriyet aynı zamanda istikbâl demektir. Altını çizmekte fayda görüyorum ki Demirel'in söylediği söz katıyetle Fransa Kralı XIV. Louis'in "*devlet benim*" sözüyle karıştırılmamalıdır ve kıyâs-ı kâbil değildir. Zira Türkler Gök Tanrı'ya inanırlarken de İslamiyet'i kabulle Allah'a inanmaya başladıktan sonra da tebaa/vatandaş Tanrı'nın/Allah'ın emanetiydi. Emanete ihanet etmenin, ne Türk töresinde ne de İslam inancında kesinlikle yeri yoktur.

2. Türk İstiklal Mücadelesini başarıya götüren temel saikler arasında Türk subay sınıfı nasıl bir rol oynamıştır? Bazı tarihçiler bu mücadelenin başarısını Türk subaylarının gayret ve marifetine bağlamaktadırlar? Siz bu konuda neler düşünüyorsunuz?

Elbette tevcih ettiğiniz soruda belirtilen hususa evet demekten başka bir tercih mevzubahis olamaz. Türk İstiklal Harbi'nde/Millî Mücadele'de/Cihâd-ı Millîye'de Türk ordusunun erinden Başkomutanı'na kadar kazanılan zaferde herkes büyük bir fedakârlıkla mücadele etmiş ve üzerine düşeni yapmıştır. Lakin Türk kurmay kadrosunun Metehan'dan-Atilla'ya, Atilla'dan-Alparslan'a, Alparslan'dan Fatih'e, Fatih'ten Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e zaten var olan askerî tecrübe ve dehası, siyasi olarak da zafere tesir etmiştir. Mesela çok sayıda subayımızı kaybettiğimiz aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın ifadeleriyle bir "*melhame-i kübra/büyük savaş*" olan Sakarya Meydan Muharebesi, 1683'ten beri ilk defa tam manasıyla tek başımıza büyük tehlikeleri göze alarak gerçekleştirdiğimiz ve Türk tarihinin akışını değiştiren muazzam bir zaferdir. Elbette bedeli çok ağır olmuştur. Külfeti çoktur, lakin

nimeti çok daha fazladır ve Türk kurmay heyeti ve bütün subayları Mehmetçik ile omuz omuza mücadele ettiğinden subay kaybı da çok fazla olmuştur. Lakin netice muazzam bir zaferdir.

3. Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanından murat ettiği şey neydi? Şu anda Cumhuriyetimizin kurucu değerlerine gerektiği gibi sahip çıkabiliyor muyuz?

Tam da birinci soruda ve verilen cevapta belirtilenleri murat etmiştir. Bunlara muasırlaşmayı/çağdaşlaşmayı rahatlıkla ilave edebiliriz. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti ile “*Türk Çınarı*”nın daha da kökleşmesi ve filiz vermeye devam etmesini arzulamış ve hedeflemiştir. Zira çınarın kökü derindedir ve başı göğe uzanır. Bundan hareketle Türk tarihini, sadece İslam tarihiyle sınırlandırmamıştır. Türk tarihinin, “*tarihî derinliğinin ve coğrafi genişliğinin*” farkında olarak hareket etmiş ve “*devam ederek değişmek ve değişerek devam etmekten*” yana olmuştur. Lakin zamanında ve zemininde değişim hayata geçirilemediğinden dolayı “*devlet-i ebed-müddet*” olarak vasıflandırılan imparatorluğumuz kaybedildiğinden, ilelebet payidar kalacağından şüphe edilmemesi gereken Cumhuriyet’e vasıl olmak gayesiyle inkılâplar gerçekleştirilmiştir. Bunlar yapılırken de “*kırıp-dökmek*” için “*kılı kırk yarmak*” suretiyle hassasiyet gösterildiğinden hiç şüphe edilmemelidir. Yurt dışında yapılan ihtilallere ve inkılâplara bakıldığında “*kan gövdeyi götürmüştür*”, yani çok kan dökülmüştür. Bu husus insani olmamakla birlikte ihtilalin ve inkılâbın tabiatında vardır. Fransız İhtilali’nde giyotin olarak adlandırılan “*ölüm makinesi*” icat edilerek kullanılmıştır. Bolşevik İhtilali ha keza yine çok kan akıtmış ve her iki ihtilalde de hanedanların neredeyse kökü kazınmıştır. Biz de ise sadece sürgünle iktifa edilmiştir. Osmanlı Hanedanı’ndan yanılabilirim ama bildiğim kadarıyla doğrudan veya dolaylı olarak katledilen hiç kimse olmamıştır. Yargısız infaz olmamıştır. Her atılan adım hukuk zemininde gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyetin kurucu değerleri hususuna gelince, siyasilerin “*iktidarıyla-muhalefetiyle*” bazıları, tabiri mazur görünüz lütfen; bu konuda zaman zaman mütereddit davransalar da emin olunuz Türk milleti Cumhuriyet’i imkânlarını zorlayarak sahiplenmiştir ve bundan sonra da aynı hassasiyeti göstereceğinden şahsen benim hiç şüphem yoktur. Zira Türk milletinin müsamahası gibi sağduyu ve feraseti de sonsuzdur. Lüzumu hâlinde tereddüt gösterenlere de dersini vermektedir. Türkiye’de, cumhuriyetle alakalı mutabakat sağlanmıştır. Millet, bazı “*çürük elmalar*” oluştuğunda diğer bir ifadeyle bazı elmalar çürüdüğünde gereğini şimdiye kadar olduğu gibi hiç kuşkusuz yapacaktır. Zira Türk milletinin zihninde cumhuriyet, aynı zamanda rejim yani devlet demektir. “*Ya devlet başa, ya kuzgun leşe*” sözünü düstur edinmiş Türk milletinin kahır ekseriyetinin cumhuriyete dair hiçbir sorunu yoktur. Benim şahsi kanaatim tabii olarak ideal olan “*Demokratik Cumhuriyettir*” hedefimiz bu olmalıdır. Lakin bizim açımızdan Maazallah, cumhuriyet tehlikeye düştüğünde aynı zamanda devletin bekası mevzubahis olacağından, tercih cumhuriyeten yana olmalıdır. Zira “*mevzubahis, vatan-devlet ve millet ise gerisi hakikaten teferruatır*”. Kendine demokratların “*demokrasi demagojileri*” zihnimizi bulandırmamalıdır. Türk milleti bunların lafazanlıklarına ve “*kuru güdültüye*” pabuç bırakmaz. Nitekim “*küfran-ı nimet/nankör*” olunmadığı takdirde “*cumhuriyetin nimetini*” inkâr etmek mümkün değildir. Edenlere de vatanı, devleti ve cumhuriyeti için şehit vermekte tereddüt etmeyen Türk milleti gereken cevabı verir.

4. Atatürk'ün gerek Türk İstiklal Mücadelesi Döneminde gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapmış olduğu antlaşmalar ülkemizin ikili ilişkilerini ve uluslararası camiadaki konumunu nasıl etkilemektedir? Bilhassa Lozan Antlaşması'nın bazı çevreler tarafından menfi yönde eleştirilmesini nasıl yorumlamalıyız?

Atatürk'ün, daha doğrusu Atatürk olmadan önce de Mustafa Kemal Paşa'nın da elinin değdiği her nokta günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nin payidar kalmasına katkı vermeye devam etmektedir. Her geçen gün karşılaştığımız meseleler bu hususu daha da

güçlendirmektedir. Bunun en bariz örneği 1911-1912 Trablusgarp'ta verdiği mücadelenin semeresi, 1974'de merhum Bülent Ecevit ve merhum Necmeddin Erbakan'ın bir araya gelerek oluşturdukları CHP-MSP koalisyon hükûmetinin gerçekleştirdiği “Kıbrıs Barış Harekâtı” sürecinde bize uygulanan ambargonun kısmen bertaraf edilmesinde görülmüştür. Ambargoyu ABD'ye rağmen delen Libya ve Pakistan olmuştur. Bunun sebebi de Trablusgarp'ta başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere İttihatçıların yokluklar içerisinde inatla verdikleri mücadeledir.

Lozan Antlaşması'na gelince, Fuzuli'nin bir mısraı geldi aklıma; “Söylesem tesiri yok, sussam gönül razı değil”. Söylenecek söz çok, söylemeye mecal yok demeyeceğim, çünkü o da var. Lozan, sözün bittiği yerdir. Yeni bir başlangıçtır. Türk tarihinin çok mühim sayfalarından sadece bir tanesi değil, aynı zamanda hakikaten bir “inci tanesi” kadar değerli olanıdır. Bunun muhafazası için en az bir istiridyenin içindeki inciye muhafazası için kabuğuna ihtiyaç duyduğu hassasiyeti göstermek zorundayız. Tarihî hadiseleri kendi şartları içerisinde değerlendirerek tenkit etmeliyiz. “Tabiatta her şey zıttı ile kâimdir” sözünden hareketle zıttı olan Sevr Antlaşması ile mukayese etmeliyiz. Mazide yaşananları yok sayarak 100 yıl sonra günümüzde ahkâm kesmek çok kolaydır. Bugün Lozan Antlaşmasına dair “mangalda kül bırakmayanlar” Türk milletinin hangi derdine derman olmuşlardır. Zaten onların böyle bir gaileleri de yoktur. Zira nimetlerinden istifade ettikleri ve sayesinde var oldukları Türk ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı onların en büyük hazımsızlığı ve derdidir. “Lozan zafer mi hezimet mi?” Gibi saçma sapan sorular da bu hazımsız havanın mahsulüdür. Lozan Antlaşması yukarıda da ifade etmeye çalıştığım hâliyle bütün tarihî hadiseler gibi kendi şartları içerisinde değerlendirilmelidir. Lozan'da Türk heyetinin başkanı olan İsmet Paşa'nın ifadesiyle “bütün dünya bir tarafta, biz diğer tarafta tek başımıza” olduğumuz ve maddi imkânsızlıkların had safhada bulunduğunu belirtmek için aynı heyetin ikinci adamı kabul edilen Dr. Rıza Nur'un ise “bu para nereden, kimde?” feryadını tarih kaydetmiştir. Bunlardan hareketle Lozan Antlaşması, elbette şartları dâhilinde yokluklar içerisinde verilen varlık mücadelesinin somutlaşmış hâli olarak hiç şüphesiz tarihî bir hakikat olarak siyasi bir zaferdir. Bununla alâkalı söylenecek çok söz vardır. Lakin şunu belirtmekle iktifa etmek istiyorum. Lozan, “ozon tabakası” gibidir. Ozon tabakasının dünyamızı kanser yapıcı maddelerden muhafaza ettiği malumdur. İşte Lozan Antlaşması da Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik benzer bütün mikrop, virüs ve zararlı maddeleri uzak tutmaktadır. Ozon tabakası delindiğinde insanlığın başına ne geliyorsa ve gelecekse, Lozan delindiğinde de benzer musibet ve meselelerde Türkiye Cumhuriyeti'ni tehdit edecek ve tehlikeye sokacaktır. Hülasa “dünya için ozon, Türkiye ve Türk Milleti için de Lozan” aynı derecede ehemmiyetlidir. Türkiye'nin bekası, hâli, istikbali ve istiklali Lozan Antlaşması'na bağlıdır. 100. yılına gelinceye kadar uydurulan “ömrü yüzyıl” safsatasının da bir “şehir efsanesi” olduğu umarım anlaşılmıştır. Buna inananlar, kurulduğu dönemdeki birçok devlet yok olduğu hâlde Mustafa Kemal Paşa önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni içerideki işbirlikçilerinin desteklerine rağmen yıkamadıkları için bir bakıma bunu temenni etmekteydiler. Hamdolsun hem Lozan Antlaşması'nın hem de dolayısıyla Cumhuriyetimizin 100. yılını kutladık. Hâl böyle olunca da Türk düşmanlarının “kumdan kaleleri” yıkılırken, aynı zamanda “sükûtu hayale” de uğradılar.

5. Bildiğiniz üzere Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk gençliğine emanet etmiştir. Siz gençlerin bu emanete sahip çıktıklarını veya çıkabileceklerini düşünüyor musunuz?

Her şeyde olduğu gibi, Ulu Önder, Türk Tarihinin Yüce Başbuğu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK Türkiye Cumhuriyeti'ni, Türk gençlerine emanet ederek en isabetli kararı vermiştir. Zira her ne kadar siyasi şartlardan dolayı “yarın cumhuriyeti ilan ediyoruz” diyerek hayata geçirilmişse de “benim karakterim” dediği cumhuriyetin tarihî derinliği çağları aşar. Cumhurun fikrini almak Türk töresinin vazgeçilmez hususiyetlerindedir. İslamiyet'ten önce

de yani Türkler Tanrı'nın "*kılıcı ve kırbaacı*" olarak tasvir edildikleri dönemde de topladıkları kurultaylarda fikir teatisi içerisinde vatan, devlet ve millet için hayatî kararlar alırlardı. İslamiyet'ten sonra da "*Cundallah/Allah'ın ordusu*" ibaresiyle adlandırıldıkları dönemde de benzer şekilde "*istişare ediniz*" düsturunu şiar edinmişlerdi. Bunlara riayetten vazgeçildiği andan itibaren Türk devleti/devletleri zayıflamış ve yıkılmışlardır.

Son imparatorluğumuzun "*en uzun yüzyılı*" olarak kabul gören 19'uncu yüzyılda 1808 Sened-i İttifak ile "*Padişâh-ı Zillullah-ı fi'l-arz ve Halife-i Rûy-ı Zemin/Allah'ın Yeryüzünde Gölgesi ve Müslümanların Halifesi*" Osmanlı padişahı zamana ayak uydurmak için harekete geçmiştir. Mısır meselesini bertaraf edebilmek için harici desteğe ihtiyaç duyulmasının da etkisiyle 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Bu süreçte ilk defa Şinasi, Mustafa Reşit Paşa için "*Reis-i Cumhur*" ifadesini kullandı. Tanzimat Fermanı mevcut "*derde deva*" ve "*sadra şifa*" olmadığından bu belgenin daha ileri bir safhası olan Islahat Fermanı da Kırım Harbi'nin diyeti olarak 1856'da ilan edildi. Her iki ferman da imparatorluğun hızla çöküşünü durmaya yetmemiştir. Avrupa devletlerini tatmin etmek ihtimal dâhilinde değildi ve artan baskılar sonucu toplanan İstanbul konferansıya eş zamanlı olarak aynı gün 23 Aralık 1876'da I. Meşrutiyetin ilanı ile Cumhuriyet'e bir adım daha yaklaşıldı denilebilir. Çünkü artık bir Meclisimiz/Meclis-i Mebusanımız ve Kânun-ı Esâsimiz/anayasamız vardı.

Halk arasında 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'ni gerekece gösteren Sultan II. Abdülhamit 1878'de Meclisi tatil etmek mecburiyetinde kaldı. 30 yıl kadar süren uzun bir tatil dönemi yaşandı. Akabinde gerçekleşen Reval Mülakatında zaten daha önce müşterek olarak paylaştıkları ve "*hisseli tapu*" hâline getirdikleri Türklere ait olan toprakların, hususi tapuya dönüştürülerek paylaşımın bir üst noktaya taşınması reva görülünce buna mani olunacağı ümidiyle tatil sona erdirilerek Meclis-i Mebusan faal hâle getirilmek istendi. Bu durum Meşrutiyetin II. kez ilanı olarak da adlandırılmıştır. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının akabinde içinde yer almaktan başka çare bulunmayan I. Dünya Savaşı sonunda imzalatılan Mondros Mütarekesi, Türk vatanının sınırlarının tespit edilemez hâle gelmesine sebep oldu. Buna tepki olarak Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan ve "*yokluklar içerisinde varlık mücadelesi*" olarak adlandırabileceğimiz Millî Mücadele başarıyla sonuçlandı. Bu askerî zafer Lozan Antlaşması ile siyasî manada taçlandırıldı. Bununla Osmanlı İmparatorluğu'nun grup vaktinde güneş batarken, Yeni Türk devletinin yeni bir güneş gibi şafağı sökmekteydi. Lozan Antlaşması'ndan bir süre sonra 29 Ekim 1923'de Türkiye Cumhuriyeti ilan edildi. Naçizane belki de ilk defa benim 1918-1938 arasını kastederek adlandırdığım "*Asr-ı Saadet-i Millî'de/Millî Saadet Asrı*"nda milletlerarası münasebetlerde bilhassa Cumhuriyet'in ilanından sonra müthiş gayretle muazzam bir şekilde ortaya konulan politikalarla emperyalizme rağmen, muasırlaşma gerçekleştirilmiştir. Belirtilen dönem hâricinde maalesef dış müdahale hep olmuştur ve yine maalesef etkisini hissettirmiştir. Bunun en bariz örneği Türkiye'nin bitmek tükenmek bilmeyen Avrupa Birliği macerasıdır. Bu baskılar Türkiye Cumhuriyeti'nin karşısına bekâ meselesi olarak çıkmaktadır. Mesela Türkiye'de, Kopenhag kriterleriyle/kıstaslarıyla hangi şartlarda terörle nasıl mücadele edilebilir? Vicdan sahibi hiçbir kimse bu hususta Türkiye'yi tenkide kalkmaz ve kalkmamalıdır.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan hususların farkında olan Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni gençlere emanet ederken ikaz, tavsiye ve telkinlerini "*Gençliğe Hitabesinde*" belirtmiştir. Bunun üzerine söz söylemeye hacet olmadığı gibi hadsizlik yapma hakkımızda yoktur. Kesinlikle "*Ümit, fakirin ekmeği*" kastıyla söyleyemiyorum. Yaşı altmışa merdiven dayamış birisi olarak zaman zaman ümidimin sarsıldığı anlar olmuştur. Lakin 100. yıl faaliyetleri içerisinde severek ve gönüllü olarak Trakya Üniversitesi Rektörlüğünün bilgileri dâhilinde hem üniversitemizin bazı fakülte ve bölümlerinde, hem de kamu ve özel okullar başta olmak üzere bazı sivil toplum kuruluşlarından gelen talepler üzerine iştirak ettiğim

konferanslarda ümidim arttı. Bilhassa gençlerden ve hassaten çocuklardan gördüğüm alâka beni sadece gururlandırmadı, aynı zamanda mutlu etti ve ümidimi katbekat arttırdı. Alâkanın şahsıma karşı değil “Atatürk’e ve Türkiye Cumhuriyeti”ne gösterildiğinin pekâlâ farkındaydım. Bu vesileyle konferans talebinde bulunan ve öğrencilerle beni buluşturan bütün okulların yöneticileri başta olmak üzere hassaten Edirne İl Millî Eğitim Müdürlüğüne müteşekkir olduğumu belirtmeliyim. Bilhassa bu konferansları verme imkânını sağlayan başta Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu olmak üzere bütün yetkililere teşekkürü bir borç bilirim. Son sözlerim olarak varlığımızı tereddütsüz olarak armağan etmekten çekinmediğimiz Türk varlığının, Türk devletinin ve milletinin bekası uğruna günümüzde de şehadet şerbetini içenlerle birlikte mazide canı, kanı ve teriyle katkı verenleri Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK’ün, şahsında rahmet, minnet ve saygıyla yâd etmeyi kutsal bir vazife addediyorum.

“Ne Mutlu Türk’üm Diyene”